

วิวัฒนาการของประติมากรรมสมัยทวารวดี

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราวดี มีชูวงศ์

ข้าพเจ้าได้ไปประชุมเกี่ยวกับภาคเอเชียอาคเนย์ตอนต้น (London Colloquy on Early South East Asia) ที่สำนักการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ทางภาคตะวันออกและอัฟริกา (School of Oriental and African Studies) มหาวิทยาลัยลอนดอน กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ระหว่างวันที่ ๑๗ - ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๖ ในการซึ่งข้าพเจ้าได้เสนอบทความเป็นภาษาอังกฤษ ๒ เรื่อง คือ “วิวัฒนาการของประติมากรรมสมัยทวารวดี” และ “แผ่นเงินสมัยทวารวดีซึ่งค้นพบที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” ดังจะขอนำบทความเหล่านั้นมาตีพิมพ์เป็นภาษาไทยทีละเรื่องดังต่อไปนี้

เป็นที่ทราบกันแล้วว่าศิลปทวารวดีภายในประเทศไทยได้เจริญขึ้นระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ศิลปินได้เจริญขึ้นทางภาคกลางของประเทศไทยและได้คงอยู่ในอาณาจักรทริภุญชัย (ลำพูน) ทางภาคเหนือของประเทศไทยจนกระทั่งถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ประติมากรรมสมัยทวารวดีซึ่งส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปินอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๘ - ๑๓) แต่ก็ยังคงแสดงถึงอิทธิพลของศิลปินอินเดียสมัยอมราวดีซึ่งเข้ามาถึงก่อนหน้านั้นไว้อีกบ้าง

นอกจากพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดเล็กซึ่งมักแสดงถึงลักษณะของศิลปินอินเดียสมัย

อมราวดีหรือลักรุ่นต้นซึ่งอาจนำเข้ามาจากประเทศอินเดียหรือเกาะลังกา (รูปที่ ๑) แล้ว
ณ ที่นี้ใคร่จะขอกล่าวถึงพระพุทธรูปศิลาหินขนาดเล็กอีกองค์หนึ่ง พระพุทธรูปองค์นี้ครองจีวร
ตามแบบอมราวดีแต่จีวรนั้นไม่มีริ้ว ลักษณะหลังนี้แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ
พระหัตถ์ก็แสดงปางตามแบบอมราวดี คือ พระหัตถ์ขวาแม้ว่าจะหักหายไปแต่ก็ยังคงยื่นเพื่อ
แสดงปางประทานอภัยหรือวิตรรกะ (ทรงแสดงธรรม) ดังที่รอยแตกบนพระอังสาขวาแสดง
ให้เห็นอยู่ พระหัตถ์ซ้ายซึ่งยังคงอยู่ก็กำแน่นอยู่เหนือพระอุระ พระพักตร์แตกทำลายไปมาก
แต่ก็ยังสามรถแลเห็นขมวดพระเกศาขนาดใหญ่และประภามณฑลเบื้องหลังพระเศียรที่แตกหัก
ไปเสียแล้วได้ (รูปที่ ๒) พระพุทธรูปองค์นี้คล้ายกับพระพุทธรูปซึ่งค้นพบที่วัดจรัลใน
สาธารณรัฐเขมรมาก พระพุทธรูปที่วัดจรัลนั้นนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสกล่าวว่าเป็นพระพุทธรูป
ที่เก่าที่สุดที่ค้นพบกันในประเทศนั้น พระพุทธรูปองค์ที่ค้นพบในประเทศไทยคงเก่ากว่า
พระพุทธรูปซึ่งค้นพบที่วัดจรัล เพราะเหตุว่าพระหัตถ์ยังคงแสดงปางตามแบบอมราวดี แต่
พระพุทธรูปที่วัดจรัลนั้นพระกรยื่นออกมาข้างหน้าตามแบบศิลปะอินเดียสมัยคุปตะแล้ว ด้วยเหตุ
นั้นพระพุทธรูปองค์ที่ค้นพบภายในประเทศไทยนี้อาจมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ และ
แสดงถึงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างอิทธิพลของศิลปะอินเดียสมัยอมราวดีและคุปตะได้เป็นอย่างดี
พระพุทธรูปองค์นี้ได้เก็บรักษาอยู่ในห้องเก็บของของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มา
เป็นเวลานาน และที่ ๆ ค้นพบก็ไม่อาจทราบได้ว่ามาจากที่ใด

ประติมากรรมรูปที่ ๒ ในศิลปทวารวดีตอนต้นก็คือพระพุทธรูปนาคปรกศิลา พระพุทธรูปองค์นี้ค้นพบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และปัจจุบันรักษาอยู่ที่วัดในอำเภอนินคาค จังหวัดนครราชสีมา พระพักตร์ของพระพุทธรูปองค์นี้ยังคงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียอย่างมากมาย ชมวดพระเศวตชมนวดมน์ไปทางค้ำขวาทั้งสี่ พระเกตุมาลา มีขนาดเล็กและยังไม่มียกมีอยู่ข้างบน ชายจีวรบนพระอังสาซ้ายก็ยังไม่มียก พระชงฆ์ขัดสมาธิอย่างหลวม ๆ ตามแบบศิลปะอมราวดี และขนาดของนาค ๓ ชั้นก็มีขนาดเท่ากัน สิ่งทั้งหมดเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอายุรุ่นต้นของพระพุทธรูปองค์นี้ (รูปที่ ๓) พระพุทธรูปสลักเป็นภาพนูนสูง หน้าของนาคนั้นแสดงให้เห็นว่าอยู่ในศิลปทวารวดีแล้ว คือมีหน้าคล้ายสิงและมีงอนอยู่เหนือศีรษะ อย่างไรก็ตามที่หน้านาคเหล่านี้ถ้านำไปเปรียบเทียบกับหน้านาคของพระพุทธรูปนาคปรกองค์อื่น ๆ ในศิลปทวารวดี ก็จะเห็นว่ายังคงมีลวดลายเครื่องประดับน้อยอยู่และเป็นเครื่องยืนยันถึงการมีอายุตอนต้นของพระพุทธรูปองค์นี้ อีก ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปองค์นี้จึงอาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

ประติมากรรมรูปที่ ๓ ในศิลปทวารวดีสมัยต้นก็คือพระพุทธรูปศิลาปางสมาธิซึ่งค้นพบในถ้ำเขาพระที่อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี และปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำอำเภออุทุมพร ลักษณะแปลกประหลาดของพระพุทธรูปองค์นี้ก็คือ แม้พระพุทธรูปทรงแสดงปางสมาธิแต่บนฐานก็ยังมีธรรมจักรซึ่งมองเห็นทางด้านข้างอยู่ระหว่างวงกลมขอบเหลี่ยมหลัง ๒ ตัวตามแบบอินเดียอย่างแท้จริง (รูปที่ ๔) ข้อที่น่าสนใจก็คือว่าแม้ภาพสัญลักษณ์ดังกล่าวจะแสดงถึงปางประธานปฐมเทศนาในป่าอิสิปตนมฤคทายวันหรือสวนทวารวดีในภาคอินเดีย แต่พระพุทธรูปที่ทรงแสดงปางสมาธิ พระพุทธรูปองค์นี้สลักเป็นภาพนูนสูงอีกเช่นเดียวกัน น่าเสียดายที่ว่าพระพุทธรูปนั้นชำรุดไปเสียมากและปิดทองทั้งองค์ ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจศึกษาพุทธลักษณะได้อย่างชัดเจน สมควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่าไม่เคยค้นพบพระพุทธรูปปางประธานปฐมเทศนาตามแบบอินเดียคือ พระหัตถ์ขวาจับเป็นวงกลมหมายถึงธรรมจักรและพระหัตถ์ซ้ายประคองทำท่ากำลังจะหมุนธรรมจักรในประเทศไทย สาธารณรัฐเขมรหรือประเทศลาวเลย พระพุทธรูปองค์ที่ค้นพบ ณ อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี นี้ก็อาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะภาพสัญลักษณ์เบื้องล่างนั้นสลักขึ้นตามแบบอินเดียอย่างแท้จริง

198๐โบราณคดี

ณ ที่นี้สมควรที่จะกล่าวถึงประติมากรรมดินเผาบางรูปซึ่งค้นพบที่เมืองคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งคงมีอายุอยู่ในสมัยเดียวกันนี้ด้วย ในขั้นต้นก็คือเทวรูป ๒ องค์ซึ่งปั้นขึ้นอย่างสวยงามกำลังยืนยิ้มละไมอยู่ในพระพักตร์ (รูปที่ ๕) ทั้งสององค์นี้อยู่ในท่าครึ่งกึ่ง (เอียงตน) พระเกศยาวเกล้าเป็นมวยอยู่เหนือพระเศียรมีชายห้อยลงมาประพระอังสาตามแบบศิลปะอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะ องค์หนึ่งคือพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรคงอาจเห็นได้จากการที่ทรงห่มหนังกางเขียงอยู่เหนือพระองค์และพระหัตถ์ขวาทรงถือหม้อน้ำมนต์ เครื่องทรงเป็นผ้ายาว (โธฎี) นุ่งคล้ายผ้าโสร่งมีสายรัดองค์ทำด้วยผ้าคาดอยู่เหนือพระโสณี (ตะโพก) ประติมากรรมทั้งสองรูปแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียอย่างมากมาย และอาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนลัทธิมหายานได้แพร่เข้ามายังอาณาจักรทวารวดีด้วยในขณะนั้น ประติมากรรมอีกรูปหนึ่งซึ่งสนับสนุนอายุรุ่นแรกของประติมากรรมดินเผาที่เมืองคูบัว ก็คือเศียรซึ่งอาจเป็นของทวารบาลและค้นพบที่พระเจดีย์องค์เดียวกับที่ได้ค้นพบประติมากรรม ๒ รูปข้างต้น นอกไปจากสีหน้าที่สงบและยิ้มละไมแล้ว เศียรประติมากรรมรูปนี้ยังสวมศิราภรณ์ที่ประกอบด้วยอุบะสน์ ๆ กำลังห้อยลงมาอีก (รูปที่ ๖) ลักษณะดังกล่าวคล้ายกับศิราภรณ์ของพระอุมาในรูปพระอิศวร ๓ พักตร์ หรือมหেশวรมูรติในถ้ำใหญ่บนเกาะเอเลเฟนตาหน้าเมืองบอมเบย์ในประเทศอินเดียมาก รูปมหেশวรมูรตินี้สลักขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ดังนั้นเศียรประติมากรรมดินเผาซึ่งค้นพบที่เมืองคูบัวนี้ก็อาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ได้อีกเช่นเดียวกัน

ที่เมืองคูบัวได้ค้นพบประติมากรรมปูนปั้นด้วย ส่วนใหญ่ฝีมือทราวมกว่าประติมากรรมดินเผาและอาจสร้างขึ้นในสมัยหลังกว่าคือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ เหตุนี้คงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้เชี่ยวชาญชาวฝรั่งเศสเกี่ยวกับศิลปะในภาคเอเชียอาคเนย์คือศาสตราจารย์ ชอง บวสเชอลีเย่ (Jean Boisselier) ได้ตั้งสมมุติฐานขึ้นว่าในสมัยทวารวดีรุ่นแรกนั้น ช่างนิยมใช้ดินเผา แต่ในสมัยต่อมาจึงนิยมใช้ปูนปั้น ยังมีประติมากรรมดินเผาที่ค้นพบที่เมืองคูบัวอีกแบบหนึ่งที่สมควรกล่าวถึง ณ ที่นี้ คือรูปบุคคลยืนหมู่หนึ่งกำลังถือตะเกียงอยู่ในมือ รูปเหล่านี้คงใช้ประดับรอบฐานเจดีย์ จะเป็นชาวพินเซียหรือซีเรียก็ได้หรือไม่ก็น่าลองพิจารณาจากเครื่องแต่งกายพวกนี้คงมิใช่ชาวอินเดียหรือมอญเป็นแน่ (รูปที่ ๗) ปัญหาที่ยังคงเปิดอยู่ให้พิจารณาสนนินฐานกันต่อไป

มีประติมากรรมดินเผาอีกบางรูปซึ่งค้นพบที่อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี และนำมารวมไว้ในสมัยทวารวดีตอนต้นนี้เช่นเดียวกัน รูปหนึ่งคือรูปเทวดากำลังเหาะสลักอยู่บนแผ่นอิฐขนาดค่อนข้างใหญ่ (รูปที่ ๘) ทำหะนั้นคล้ายกับศิลปะอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะมาก แผ่นอิฐชิ้นนี้ก็อาจจัดได้ว่าสลักขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ได้เช่นเดียวกัน ประติมากรรมดินเผาอีกชิ้นหนึ่งเป็นรูปหน้าต่างวงโค้งเกือกม้า (กุฑู) มีหน้าคนกำลังโผล่อยู่ข้างใน หน้านั้นเป็นแบบพื้นเมืองของทวารวดีแล้วเช่นเดียวกับทรงผมและตุ้มหูรูปวงกลม (รูปที่ ๙) ดังนั้นประติมากรรมรูปที่ ๒ นี้จึงอาจมีอายุหลังกว่ารูปแรกเล็กน้อยและอาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓

เทวรูปรุ่นต้นในศาสนาพราหมณ์ซึ่งค้นพบในประเทศไทยและมักพบในสถานที่เดียวกับพระพุทธรูปสมัยทวารวดี จะจัดเป็นลักษณะทางศาสนาพราหมณ์ของศิลปะทวารวดีได้หรือไม่ ขึ้นกับผู้เขียนยังไม่ค่อยแน่ใจนักเพราะลักษณะบางประการเช่นใบหน้าก็ไม่มี ความคล้ายคลึงกันโดยฉับนั้นขอกล่าวถึงเทวรูปพระคเณศศิลาองค์หนึ่ง ซึ่งเพิ่งค้นพบที่เมืองพระรถ ดงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อเร็ว ๆ นี้ ณ เมืองนั้นได้เคยค้นพบพระพุทธรูปแบบทวารวดีมาแล้วเป็นจำนวนหลายรูปเช่นเดียวกัน เทวรูปพระคเณศนี้สูง ๑.๗๐ เมตร และแสดงให้เห็นถึงลักษณะอันมีอำนาจของเทพเจ้าองค์นี้อย่างแท้จริง น่าเสียดายที่ว่าเมื่อค้นพบนั้นได้ค้นพบเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และปัจจุบันเจ้าหน้าที่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ได้คุมเข้าเป็นองค์เดียวกันและจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นแล้ว (รูปที่ ๑๐) ถ้าสันนิษฐานจากรูปร่างง่าย ๆ ของเทวรูปองค์นี้รวมทั้งที่ไม่ทรงเครื่องอภรณ์ด้วยแล้ว เทวรูปองค์นี้ก็อาจสลักขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒

เราได้กล่าวถึงประติมากรรมที่สำคัญบางรูปในสมัยแรกของศิลปะทวารวดีซึ่งแสดงถึงอิทธิพลอันเข้มข้นของศิลปะอินเดียและอาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มาแล้ว ต่อจากนั้นขอให้เรากล่าวถึงสมัยกลางหรือสมัยที่ ๒ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ลงมา จากสมัยนี้เป็นต้นไปลักษณะพื้นเมืองของศิลปะทวารวดีได้แสดงออกและใบหน้าของประติมากรรมก็เปลี่ยนแปลงไป บางครั้งรัศมีรูปบัวตูมเล็ก ๆ จะปรากฏขึ้นบนพระเกตุมาลา พระขนงโค้งทั้งคู่ได้เข้ามารวมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวหนาและมีรูปร่างดั่งปีกกา พระเนตรโปน พระนาสิกแบน และริมพระโอษฐ์หนา พระพุทธรูปมักยืนตรงและทรงแสงปางวิตรกระทั้งสองพระหัตถ์ด้วย

200๐โบราณคดี

เหตุนี้พระพุทธรูปจึงมีความได้สัดส่วนเท่ากันทั้งองค์ โดยเฉพาะเมื่อครองจีวรห่มคลุมและ
ขอบจีวรก็ตกลงมาเหมือนกันทั้งสองด้านของพระวรกาย บางครั้งฐานบัวคว่ำบัวหงายก็มีเกสรบัว
ประกอบอยู่ข้างบน อันแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียสมัยปาละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๗)
เช่นเดียวกับขอบจีวรที่ต่อจากชายจีวรเหนือพระอังสาซ้ายลงมาพาดผ่านข้อพระกรซ้ายและพระ-
โสณซ้าย โดยเฉพาะสำหรับพระพุทธรูปนี้

สำหรับศิลปะทวารวดีสมัยที่ ๒ นี้ พระพุทธรูปยืนศิลปะองค์ใหญ่ซึ่งอาจอยู่ในระยะ
ต้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และเพิ่งค้นพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่ตึกศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี
อาจใช้เป็นตัวอย่างได้ (รูปที่ ๑๑) เช่นเดียวกับพระพุทธรูปยืนสัมฤทธิ์สมัยทวารวดีอีกองค์หนึ่ง
สูง ๑.๒๐ เมตร (รูปที่ ๑๒) จัดเป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ที่ใหญ่ที่สุดที่เคยค้นพบกันในศิลปะ
ทวารวดี รูปหลังนี้ขุดค้นพบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ สถานที่เดียวกับ
ได้ค้นพบพระพุทธรูปนาคปรกองค์แรกที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น (รูปที่ ๓) ลักษณะพระ
พักตร์ของพระพุทธรูปยืนสัมฤทธิ์องค์นี้ยังคงรักษาลักษณะของศิลปะอินเดียไว้บ้าง เป็นต้นว่า
อุณาโลม ซึ่งโดยปกติเป็นของที่ทำได้ยากในศิลปะทวารวดีโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังควรกล่าวอีก
ว่าพระพุทธรูปยืนสัมฤทธิ์องค์ใหญ่นี้ค้นพบพร้อมกับประติมากรรมสัมฤทธิ์อีก ๒ รูปคือรูปพระ
โพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรย สูง ๔๗ ซม. (รูปที่ ๑๓) และอีกรูปหนึ่งซึ่งอาจเป็นรูปของพระ
โพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยอีกเช่นเดียวกัน แต่มีขนาดใหญ่กว่านั้นมากคือสูงถึง ๑.๓๗ เมตร
(รูปที่ ๑๔) ประติมากรรมสัมฤทธิ์ทั้งสองรูปหลังนี้อาจเปรียบเทียบได้กับประติมากรรมขอมสมัย
ก่อนสร้างเมืองพระนครในอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ เหตุนี้จึงอาจนำมาสนับสนุน
ยืนยันอายุรุ่นต้นของพระพุทธรูปยืนสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ในสมัยที่ ๒ ที่กล่าวมาแล้วนี้ได้ด้วย

สำหรับศิลปะทวารวดีสมัยที่ ๒ นี้ ผู้เขียนใคร่จะกำหนดอายุให้อยู่ระหว่างพุทธ-
ศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ อิทธิพลของศิลปะศรีวิชัยจากภาคใต้ของประเทศไทยอาจแผ่เข้ามาได้ในสมัย
นี้ทั้งที่ศาสตราจารย์บวสเชอติเยได้เคยกล่าวไว้ ใบหน้ารูปไข่แสดงลักษณะอ่อนโยนของพระ-
โพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยซึ่งค้นพบในถ้ำเขาถมอรัตน จังหวัดเพชรบูรณ์ อาจกั้นเป็นตัวอย่าง
ของอิทธิพลของศิลปะสมัยศรีวิชัยได้ (รูปที่ ๑๕) อย่างไรก็ตามผู้เขียนคิดว่าอิทธิพลของศิลปะ
ศรีวิชัยมีไม่มากนักในประติมากรรมสมัยทวารวดี แต่อาจมีมากกว่าในสถาปัตยกรรมและลวดลาย
เครื่องประดับ พระพักตร์ศิลปะของพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยที่อาจแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะ
ศรีวิชัยนี้อาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓

สำหรับศิลปทวารวดีสมัยที่ ๓ ซึ่งเป็นสมัยหลังสุดคงมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ อิทธิพลของศิลปะขอมสมัยบาปวนได้เริ่มเข้ามาปะปน ตัวอย่างที่ตีที่สุดของประติมากรรมสมัยนี้ชิ้นหนึ่งก็คือพระพุทธรูปปางสมาธิศิลปะซึ่งค้นพบ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี และปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดนั้น พระพักตร์ของพระพุทธรูปสี่เหลี่ยมมีรอย (ลักยิ้ม) แบ่งครึ่งอยู่กึ่งกลางพระหนุ (คาง) ชายจีวรบนพระอังสาซ้ายยาวลงมาจรดพระนาภีและมีปลายตัดเป็นเส้นตรง พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบอย่างแท้จริงและฐานก็มีลายกลีบบัวคว่ำบัวหงายที่สลักอย่างคร่าว ๆ เข้ามาปะทับ (รูปที่ ๑๖) ผู้เขียนเข้าใจว่าบรรดาพระพุทธรูปปูนปั้นที่ค้นพบในอาณาจักรทริภุญชัย (ลำพูน) เช่นในซุ้มพระเจดีย์ที่วัดกู่กู่หรือจามเทวี จังหวัดลำพูนก็ไม่มีอายุเก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นี้ ได้เคยกล่าวมาแล้วว่าศิลปทวารวดีที่อาณาจักรทริภุญชัยได้คงอยู่จนกระทั่งชนชาติไทยตีได้ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

เท่าที่ได้กล่าวมานี้จะเห็นว่าส่วนใหญ่เราได้พูดถึงวิวัฒนาการของประติมากรรมสมัยทวารวดีทางภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่ตั้งของอาณาจักรทวารวดี อย่างไรก็ตามศิลปะทวารวดีมิได้จำกัดตนเองอยู่แต่เฉพาะภาคกลางของประเทศไทยเท่านั้น แต่ได้แผ่ขนไปทางเหนือยังอาณาจักรทริภุญชัย (ลำพูน) ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทางทิศตะวันออก และทางทิศใต้ การเผยแพร่ศิลปทวารวดีนี้ไม่จำเป็นต้องประกอบด้วย การขยายอิทธิพลทางการเมือง อาจเป็นการเผยแพร่ทางวัฒนธรรมพร้อมไปกับการขยายตัวของพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้น สำหรับการเผยแพร่อิทธิพลของศิลปทวารวดีนี้ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าอิทธิพลของศิลปทวารวดีได้ขึ้นไปพบกับอิทธิพลของพนเมืองในท้องถิ่นรวมทั้งอิทธิพลต่างประเทศจากอาณาจักรขอมและจัมปา แม้ว่าเราได้ค้นพบประติมากรรมสมัยทวารวดีรุ่นเก่าแก่บางรูปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่นพระพุทธรูปนาคปรกทเมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ก็จริง แต่ศูนย์กลางของศิลปทวารวดีทางภาคกลางของประเทศไทย เช่นที่เมืองนครปฐม คุบัว อุทอง และลพบุรี ก็น่าจะเป็นศูนย์กลางของศิลปทวารวดียิ่งกว่าทอน

Evolution of Dvaravati sculptures

Professor M.C. Subhadradis Diskul

Summary

The Dvaravati art developed in the central part of Thailand from about the 7th – 11th century A.D. It however remained in the kingdom of Haripunjaya (Lampun) in the northern part of the country down to about the end of the 13th century. Dvaravati sculptures were mostly produced for Buddhist art and received influences from the Indian Gupta and post – Gupta styles in conjunction with the lingering characteristics of the Amaravati tradition, also from India.

Apart from small bronze Buddha images showing Amaravati or early Ceylonese influence (fig. 1) there is one stone Buddha image that shows the transitional period between the Amaravati and Gupta influences in Thailand. This image can be attributed to about the 5th – 6th century A.D. (fig. 2). Among the early Dvaravati Buddha images in Thailand which might be dated back to about the 7th century A.D. can be included a stone Buddha under Naga found at Muang Fai, Amphoe Lamplimat, Buriram province in north – eastern Thailand (fig. 3), a stone high – relief depicting the Buddha in meditation but with the profile of the Wheel of the Law and two crouching deer carved on the base found at U – tong, Supanburi, western Thailand (fig. 4) and also two terracotta figurines found at Ku Bua, Ratburi (fig. 5). A terracotta head also discovered at Ku Bua (fig. 6) seems to support this early date as it wears the same headgear as that of Uma in

the figure of Mahesvaramurti at Elephanta Cave in India. The latter can be attributed to the early post – Gupta style about the 6th century. Another group of terracotta figures at Ku Bua representing standing foreigners holding a lamp (fig. 7) might also be mentioned here. Their identity is still doubtful. With this first group can also be added a brick representing a flying figure (fig. 8) found at U – tong and also a terracotta horse – shoe arched window motif with a human face in the middle (fig. 9.) The face shows already the native elements therefore this piece might be dated a little bit later – about the beginning of the 8th century.

For Hindu images that sometimes are included in Dvaravati art, the image of Ganesa recently discovered at Prachinbuari, eastern Thailand, should also be mentioned. It might date to about the 6th – 7th century (fig. 10).

As for the second phase of Dvaravati sculpture from about the 8th – 10th century A.D., the native elements became stronger. A stone standing Buddha image found at Prachinburi might be used as an example (fig. 11). Another bronze image of the Buddha of 1.20 m. high, the largest ever found in Dvaravati art at Muang Fai Amphoe Lamplimat, Buriram, can also be included. Since this second one still retains some Indian facial characteristics, it should be dated about the beginning of the 8th century A.D. During this second phase, the Srivijayan influence might have penetrated from the south as Prof. Boisselier has suggested. The head of Maitreya Bodhisattva found in Thamorat Cave, Petchabun province, northern central Thailand, can be used as an evidence and its date is probably about the 8th century (fig. 15).

For the third or last phase of Dvaravati sculpture, there is a strong Khmer influence. A stone Buddha image found at Wat Pra Si Ratana Mahathat, Lopburi, can be indicated as the best example (fig. 16.). This phase dates about the 11th century. All the terracotta and stucco figurines found at Lampun in the kingdom of Haripunjaya probably date from this period.

รูปที่ ๑ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางทรงแสดง
ธรรม พบที่จังหวัดนครราชสีมา พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ พระนคร

Fig. 1 Bronze Buddha in the attitude
of argumentation. Found at Nakhon Ratcha-
sima. Bangkok National Museum.

รูปที่ ๖ เศียรทวารบาล ดินเผา จากเมือง
คูบัว จังหวัดราชบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

Fig. 6 Terracotta head of a door-
guardian from Ku Bua, Ratburi. Bangkok
National Museum.

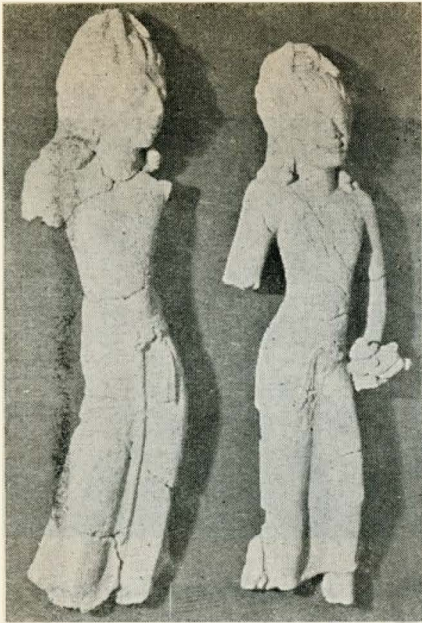
รูปที่ ๒ พระพุทธรูปศิลา แสดงถึงอิทธิพล
ศิลปะสมัยอมราวดีและคุปตะผสมกัน พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ พระนคร

Fig. 2 Stone Buddha image showing
influences from the Indian Amaravati and
Gupta styles. Bangkok National Museum,

รูปที่ ๓ พระพุทธรูปนาคปรก ศิลา วัดอุทัย
มถัการาม อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

Fig. 3 Stone Buddha under Naga.
Wat Utai Maggaram, Amphoe Huai
Thalaeng, Nakhon Ratchasima.

รูปที่ ๕ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและเทวดา
ดินเผา พบที่เมืองคูบัว จังหวัดเพชรบุรี พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ พระนคร

Fig. 5 Terracotta Avalokitesvara
Bodhisattva and an angel Found at Ku Bua,
Ratburi, Bangkok National Museum.

รูปที่ ๗ ชนชาติซีเดียร์? ดินเผา จากเมือง
คูบัว จังหวัดราชบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

Fig. 7 A Scythian figure? Terracotta.
From Ku Bua, Ratburi Bangkok National
Museum.

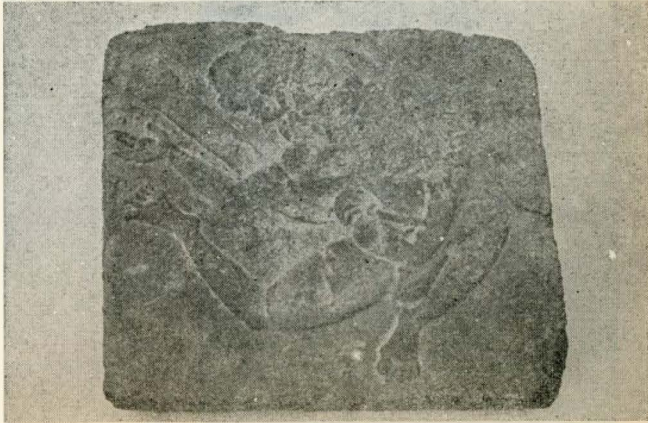

รูปที่ ๔ พระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะ มีรูป
ธรรมจักรและกวางหมอบสลักอยู่บนฐาน พิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติ อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

Fig. 4 Stone Buddha image in
meditation with a bas-relief representing the
Wheel of the Law flanked by crouching
deer on the base. U-tong National
Museum, Supanburi.

รูปที่ ๘ แผ่นอิฐแสดงภาพคนธรรพ์กำลังเหาะ
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

Fig. 8 A brick representing a flying
gandharva U-tong National Museum,
Supanburi

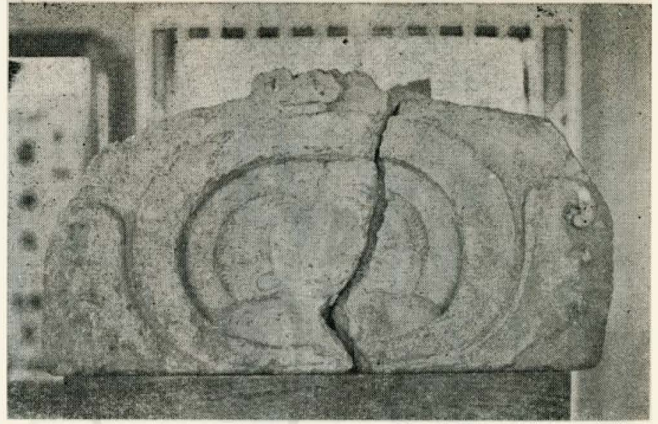

รูปที่ ๑๐ พระกณเฑศ ศิลา พบที่เมืองพระรถ
คงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ พระนคร

Fig. 10 Stone Ganesha. Found to
Muang Pra Roth, Dong Si Mahapot, Prachin-
buri. Bangkok National Museum.

รูปที่ ๑๒ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางเสด็จลง
จากดาวดึงส์ พบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จัง-
หัดบุรีรัมย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

Fig. 12 Bronze Buddha descending
from Tavatimsa Heaven. Found at Muang Fai,
Amphoe Lamplaimat, Buriram. Bangkok
National Museum.

รูปที่ ๙ หน้าต่างวงโค้งเกือกม้ามีหน้าคนอยู่
ภายใน ดินเผา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อำเภอยุธอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

Fig. 9 Terracotta horse – shoe arched
Window with a human face inside. U – tong
National Museum, Supanburi.

รูปที่ ๑๖ พระพุทธรูปศิลาปางมารวิชัย พบ
ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ จังหวัดลพบุรี

Fig. 16 Stone Buddha Subduing Mara.
Found at Wat Pra Si Ratana Mahathat,
Lopburi, Lopburi National Museum.

รูปที่ ๑๑ พระพุทธรูปศิลาปางเสด็จลงจาก
ดาวดึงส์ พบที่ตึกศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี

Fig. 11 Stone Buddha descending
from Tava timsa Heaven. Found at Dong Si
Mahapot, Prachinburi.

รูปที่ ๑๓ พระโพธิสัตว์ศรีอาริยมุตไตรย
สัมฤทธิ์ พบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัด
บุรีรัมย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

Fig. 13 Bronze Maitreya Bobhisattva
Found at Muang Fai, Amphoe Lamplaimat,
Buriram. Bangkok National Museum.

รูปที่ ๑๔ พระโพธิสัตว์สัมฤทธิ์ พบที่เมือง
ฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ พิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติ พระนคร

Fig. 14 Bronze Bodhisattva. Found at
Muang Fai, Amphoe Lamplaimat, Buriram.
Bangkok National Museum.

รูปที่ ๑๕ เศียรพระโพธิสัตว์ศรีอาริยมุตไตรย-
ไตรย ศิลา ได้จากถ้ำเขาครีตมอวัตน์ เมืองศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

Fig. 15 Stone head of Maitreya
Bodhisattva. From Si Thamorat Hill, Si Tep,
Petchabun. Bangkok National Museum.

